Купіна Людмила Францівна, *доктор юридичних наук, професор, завідувач відділом публічно-правових досліджень Інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАН України*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ У СФЕРІ ПРАЦІ ЯК СКЛАДОВА ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

На сьогодні процес державотворення України здійснюється під впливом протилежних за значенням викликів: функціонування України під час дії воєнного стану та виконання євроінтеграційних зобов'язань для членства в ЄС. Розробка нормативно-правових механізмів, які сприятимуть їх подоланню, є ключовим завданням інституційного механізму держави. Щодо першого виклику, то в межах післявоєнної відбудови нині активно формується політика національної стійкості, яка полягає в адаптації інституційного механізму та суспільства до криз і здатності держави продовжувати функціонувати під час загроз різного характеру. Другий виклик, який не поглибився за рахунок дії воєнного стану, а навпаки, став рушійною силою України і активно рухає нас до європейської спільноти з міжнародними стандартами розвитку держави. Варто визнати, що здолання кожного виклику не є безперешкодним процесом, адже його результат залежить від ефективності реалізації державної політики та вимірюється ступенем забезпечення конституційних прав і свобод, ключове місце серед яких займає право на працю, що перебуває у тісному зв'язку з принципом рівності.

Відповідно до статті 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права та свободи і є рівними перед законом, а будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного чи соціального походження, місця проживання або за іншими ознаками не допускаються [1]. На нашу думку, як в умовах воєнного стану, так і в контексті виконання євроінтеграційних зобов'язань, саме ця конституційна норма є основою антидискримінаційної політики держави та ключовим напрямом розвитку законодавства у сфері праці й зайнятості для забезпечення гідних умов життя.

Рівність прав та свобод передбачає використання прав певними соціальними групами, які не мають рівних з іншими можливостей (соціальні, фізіологічні та інші фактори). Тому Конституція України встановлює відповідну систему гарантій для забезпечення гідних умов життя кожної людини [2, с. 167].

В умовах дії воєнного стану вказане набуває особливої актуальності. Масове внутрішнє та зовнішнє переміщення населення, руйнування адміністративної та виробничої інфраструктури, трансформація ринку праці, необхідність адаптації трудових відносин до умов воєнного часу, збільшення

людей з інвалідністю, необхідність реінтеграції ветеранів та ветеранок до суспільства у своїй сукупності вплинули на соціальну сферу, створили нові виклики для реалізації права на працю та окреслили нове завдання держави – забезпечити баланс між потребами національної безпеки і гарантіями здійснення соціально-економічних прав людини. Задля цього були застосовані обмеження щодо окремих прав громадян, що не в повній мірі сприяє дотриманню принципу рівності прав і свобод, адже конституційний принцип рівності покладає на державу обов’язок створювати належні правові та організаційні умови для реалізації рівних можливостей усіма категоріями населення, за будь-яких умов функціонування держави. Частково вказане підтвердив Конституційний Суд України, який у Рішенні від 19.05.2026 р. № 3-р/2026 сформував новий підхід до оцінки воєнних обмежень трудових прав. Суд розглянув конституційне подання Уповноваженого Верховної Ради з прав людини щодо окремих положень Закону «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» та дійшов висновку, що право на оплачувану щорічну відпустку є складовою конституційного права на відпочинок і не може бути фактично скасоване навіть за умовах війни. Неконституційною визнано норму, яка дозволяла роботодавцям надавати працівникам невикористані дні щорічної відпустки понад 24 календарні дні без збереження заробітної плати. Насамперед, це стосувалося неповнолітніх працівників та осіб з інвалідністю, для яких законодавство передбачає подовжену оплачувану відпустку. Для таких категорій працівників додаткові дні відпочинку є не пільгою, а елементом конституційного захисту дитинства, здоров'я та недискримінації. Відсутність оплати нівелює саму природу відпустки як справедливої винагороди за працю [3]. На нашу думку, позиція Конституційного Суду України утвердила, що принцип рівності не є формальною засадою регулювання відносин у сфері праці однакового ставлення до всіх працівників, а передбачає необхідність забезпечення фактичної рівності з урахуванням особливостей правового статусу окремих категорій осіб. Надання неповнолітнім працівникам та особам з інвалідністю подовженої оплачуваної щорічної відпустки є проявом позитивних обов'язків держави щодо забезпечення конституційних гарантій охорони дитинства, здоров'я та недискримінації. Тому навіть в умовах воєнного стану законодавець не може встановлювати правове регулювання, яке фактично позбавляє такі категорії працівників змісту передбачених для них гарантій. Отже, принцип рівності вимагає не лише однакового застосування норм права, а й диференційованого правового регулювання, якщо воно об'єктивно зумовлене необхідністю забезпечення фактичної рівності та належного захисту осіб, які потребують підвищених соціально-правових гарантій.

Свого часу Томас Гоббс виснував, що метою держави є забезпечення безпеки, а сама держава виникає задля впорядкування взаємовідносин між людьми, забезпечення їх неконфліктного співіснування та справедливості шляхом встановлення сильної влади, яка здатна гарантувати людям безпеку і захист. Вказане свідчить про те, що в період будь-яких суспільно-політичних

трансформацій, які обумовлені чинниками або ж викликами, неминучими є зміни у функціонуванні держави, що потребує зміцнення її інституційної спроможності та перегляду змісту її ключових завдань, напрямів діяльності з урахуванням вимог часу задля гідного рівня життя населення [4, с. 119].

Слідування вказаному дозволить закласти основи нової парадигми принципу рівності, що стане фундаментом національної стійкості та сталого розвитку держави, забезпечить перехід від формальної до фактичної рівності. Відтак соціально-економічна політика держави буде спрямовуватися не лише на усунення дискримінаційних норм, але й на подолання системних бар'єрів, що перешкоджають людині та громадянину реалізовувати свої права на рівних засадах.

Вагому роль у цьому відіграє адаптація національного законодавства до acquis Європейського Союзу. Після набуття Україною статусу держави-кандидата на членство в ЄС, питання гармонізації антидискримінаційного законодавства набуло стратегічного значення. Станом на сьогодні євроінтеграційний процес дозволив сформувати комплексну нормативну базу у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, протидії дискримінації та насильству, впровадження гендерно орієнтованого врядування, а також захисту прав внутрішньо переміщених осіб. Варто зазначити, що забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей жінок та дівчат є не лише окремим кластером євроінтеграційної політики, а й однією зі складових Цілей сталого розвитку України до 2030 року.

Попри скептичні висловлювання щодо знецінення ролі Цілей сталого розвитку [4, с. 121], ми дотримуємося позиції, що глобальні цілі мають бути основою розробки державної політики Україна, особливо в період дії воєнного стану і під час євроінтеграційного процесу, адже саме їх складові є орієнтирами повоєнного відновлення, розбудови європейської держави і сталого соціально-економічного зростання України. Сучасні умови функціонування України вимагають подальшого вдосконалення законодавства з урахуванням нових суспільних викликів, зумовлених війною. Убачається, що нормативно-правове забезпечення відновлення має базуватися на принципах людиноцентризму, інклюзивності, недискримінації, гендерної рівності та концепції Build Back Better, яка передбачає не лише відбудову зруйнованих об'єктів, а й модернізацію регулювання суспільних відносин відповідно до європейських стандартів. У цьому контексті особливої ваги набуває необхідність проведення системного моніторингу стану дотримання права на працю, удосконалення механізмів захисту потерпілих від дискримінації та підвищення інституційної спроможності органів державної влади щодо реалізації антидискримінаційної політики.

На нашу думку, досягти успіху у цьому можливо при застосуванні всебічних інструментів соціальної інтеграції та згуртованості, яка досягається через активну діяльність територіальних громад у дослідженні та виявленні потреб соціальних груп, формуванні індивідуалізованої політики соціальної підтримки та розбудови людиноорієнтованої громади, забезпеченні гендерної рівності у

всіх сферах життєдіяльності та політик; цифровізації соціально-трудової сфери, що дозволить безбар'єрно забезпечити доступ особи до зайнятості та соціальних послуг, налагодити систему просування соціально-економічних прав громадян, у тому числі уразливих груп, через подолання проблеми їх невикористання. Водночас, така політика повинна мати комплексний та системний характер, з впровадженням міжнародних стандартів, що безпосередньо пов'язано з Цілями сталого розвитку України.

Таким чином, розвиток законодавства у сфері забезпечення рівності та недискримінації має розглядатися як невід'ємна складова конституційного розвитку України, виконання євроінтеграційних зобов'язань та формування правових засад повоєнного відновлення держави, що в сукупності має призвести до сталого розвитку та стійкості України. Ефективність відповідних законодавчих змін визначатиме не лише рівень захисту прав людини, але й здатність України розбудувати європейську соціальну державу, засновану на принципах демократії, верховенства права та поваги до людської гідності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 15.06.2026).
2. Конституція України: науково-практичний коментар / заг. ред. В. Я. Тацій. Нац. акад. прав. наук України. – 2-ге вид., переробл. і допов.. Харків: Право. 2011, 1128 с.
3. Електронний ресурс. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/244177_ksu-viznav-nekonstitutsynim-polozhennya-shchodo-neoplachuvanikh-vdpustok-dlya-dtey-ta-osb-z-nvaldnstyu-na-perod-d-vonnogo-stanu (дата звернення 15.06.2026).
4. Загальноціннісні орієнтири оновлення змісту соціальної функції держави. *Модернізація змісту функцій держави: ключовий вектор повоєнного відновлення України:* монографія / за загальною редакцією О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Л. Ф. Купіної. Київ: Алерта, 2025. 334 с.

***Львова Олена Леонідівна**, старший науковий співробітник відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник*

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ЦІННІСТЬ: ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Людська гідність є основоположною конституційною цінністю та фундаментом системи прав людини, що визначає зміст і спрямованість